

ye, Câmîatü'l-Ezher, el-Meâhidü'l-Ezheriyye adlı heyetlerin kurulması istenmiş ve bunların görev ve yetkileri belirlenmiştir.

1964'te Ezher Üniversitesi'ne ziraat, tıp, eczacılık, ticaret ve eğitim fakülteleriyle yabancı diller okulu ve gazetecilik enstitüsü gibi yeni birimler eklendi. Bu gelişmelerin ardından Medînetün-nasr civarına ihtiyacı karşılayacak yeni binalar inşa edildi. 1991'de erkek öğrenciler için Kahire'de on dört, taşrada yirmi bir; kızlar için Kahire'de beş, taşrada dört olmak üzere toplam kırk dört fakülte vardı. 1990 yılında 711 profesör ve 834 doçentle birlikte öğretim elemanlarının sayısı 5316, toplam öğrenci sayısı da 81.108 idi. Aynı yıl 1703 kişi yüksek lisans, 1053 kişi de doktora yaptı. Yetmiş altı ülkeden gelen yabancı öğrenci sayısı ise 6398'e ulaşmıştı. Ezher'de eğitim ve öğretim şevval ayında ramazan bayramından sonra başlar, cemâziyelâhirin sonuna kadar devam eder. Receb, şâban ve ramazan ayları tatildir. Ayrıca kurban bayramında, mevlid-i nebî ve Mısır halkının çok saygı duyduğu mutasavvıf Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin (ö. 675/1276) doğum günü tatil yapılır; hafta tatili ise perşembe öğleden sonra ve cuma günleridir.

Kuruluş yıllarından itibaren Ezher'de ders veren meşhur âlimlerden bazıları şunlardır: Kadı Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Nu'mân, el-Emînü'l-Muhtâr Abdülmelik b. Muhammed el-Harârânî, Ebû Abdullah el-Kundâfî, Hasan b. Hatîr el-Fârisî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Hâşim el-Misrî, Ebû'l-Hasan Tâhir b. Ahmed el-Misrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Berekât, Abdüllatif el-Bağdâdî, yahudi tabip Mûsâ b. Meymûn, İbnü'l-Fâriz, Ebû'l-Kâsim el-Menfelûtî, Şemseddin el-Atabekî, Sa'deddin el-Hârisî, Cemâleddin el-Asyûtî, Şehâbeddin es-Sühreverdi, İbn Hallikân, Ali b. Yûsuf b. Cerîr el-Lahmî, Kıvâmüddin el-Kirmânî, Şemseddin el-İsfahânî, Şerefeddin el-Mâlikî, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Gurnâfî, Takıyyüddin es-Sübki, Kanber b. Abdullah eş-Şirvânî, İbnü'd-Demâminî, Fahr el-Bilbîsî, Makrîzî, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Haldûn, Takıyyüddin el-Fâsî, Şemseddin el-Fenârî, Nüreddin Ali el-Buhayrî, Abdurrahman el-Münâvî, Şehâbeddin el-Kalyûbî, Cemâleddin el-Bâbilî, Şehâbeddin el-Makkarî, Muhammed b. Ahmed el-Haraşî, Şehâbeddin el-Birmâvî.

Mısır ve Arap dünyasının fikrî hayatında önemli rol oynayan bazı Ezherli-

ler de şunlardır: Abdurrahman el-Cebertî, Rifâa b. Râfî' et-Tahtâvî, Muhammed Abduh, Sa'd Zağlûl, Reşid Rızâ, Abdullah Nedîm, Tâhâ Hüseyin, Mustafa Lutfî el-Menfelûtî, Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Ali Abdürrâzık, Muhammed Mustafa el-Merâgî.

BİBLİYOGRAFYA:

Abdüllatif el-Bağdâdî, *el-İfâde ve'l-i'tibâr*, Kahire 1286, s. 20; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, II, 207; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, II, 251; III, 364; Evliya Celebi, *Seyahatnâme*, X, 195-196; A'mâlî meclisi idâretî'l-Ezher, Kahire 1323; Muhibbüddin Hatîb, *el-Ezher: mâzîhi ve hâzîruhu*, Kahire 1345; Abdülhamîd Yûnus — Osman Tevfik, *el-Ezher*, Kahire 1946; Mansûr Ali Receb, *el-Ezher be'ne'l-mâzî ve'l-hâzîr* [baskı yeri yok], 1946 (Matbaatü'l-Mukattat ve'l-mukattam); Mahmûd Ebû'l-Uyûn, *el-Câmî'u'l-Ezher*, Kahire 1368/1949; B. Dodge, *al-Azhar: a Millennium of Muslim Learning*, Washington 1961; *el-Ezher: târîhu ve tetavvûruhu*, Kahire 1383/1964; Ahmed Hasan el-Bâkürî, *el-Ezher be'ne' hâlifeti'l-Mu'tiz ve Cemâl 'Abdinnâsir*, Kahire 1964; Muhammed el-Behî, *el-Ezher ve'l-fikrû'l-mu'âşir*, Kahire 1955; Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, "The Beginning of Modernization Among the Rectors of al-Azhar, 1798-1879", *Beginnings of Modernization in the Middle East the Nineteenth Century* (ed. W. R. Polk — R. L. Chambers), Chicago 1968, s. 267-280; *Takvîmü Câmî'ati'l-Ezher ft erba'a senevât 1388-1392/1968-1972* (nşr. Dârü'l-Maârif), Kahire 1972; Saîd İsmâil Ali, *el-Ezher 'alâ mesrahi's-siyâseti'l-Mısrîyye*, Kahire 1974; M. Celâl Keşik, *Ve Dehâletü'l-haylî'l-Ezher*, Kahire 1978; Ali Abdülazîm, *Meşyehâtü'l-Ezher münzû inşâ ihâ hatte'l-ân*, Kahire 1399/1979, I-II; İbrâhim Avazeyn, *'Alâ Târîki'l-Ezher ft elf 'âm*, Kahire 1402/1982; *el-Ezherü's-şerif ft 'idihî'l-elf*, Kahire 1403/1983; *el-Ezher ve'l-İslâm*, Kahire 1983; Abdülazîz Muhammed eş-Şinnâvî, "Ervîkatü'l-Ezher", *Dirâsât fi'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Kahire 1985, II, 3-123; A. C. Eccel, *Egypt, Islam and Social Change: al-Azhar in Conflict and Accommodation*, Berlin 1984; Yûsuf Kardavî, *Risâletü'l-Ezher*, Kahire 1984; M. Süleyman, *Devrü'l-Ezher ft's-Sûdân*, Kahire 1985; M. Kemal Seyyid, *el-Ezher: câmi'an ve câmi'aten*, Kahire 1986; M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Ezher ft elf 'âm*, Kahire, ts. — Beyrut 1408/1988, I-III; M. Bekir, *Hayâtü ft rihâbi'l-Ezher: tâlib ve üstâz ve vezîr*, Kahire, ts.; *Şüyûhu'l-Ezher* (nşr. Vezâretü'l-İlâm), Kahire, ts.; *Câmî'atü'l-Ezher ft sûtür*, Kahire 1411/1991; M. Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule 1517-1798*, London 1992, s. 118-127; F. R. C. Bagley, "The Azhar and Shi'ism", *MW*, L/2 (1968), s. 122-129; M. Receb el-Beyyûmî, "el-Ezher ve hüriyyetü'l-fikr", *ME*, LI/5 (1975), s. 1143-1152; Remziye el-Atrakcî, "el-Ezher ft zillî'l-Fâtmiyyîn", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 25, Bağdad 1399/1979, s. 469-506; Ahmed M. Süveydân, "Târîhu'l-Câmî'i'l-Ezher", *el-Fikrû'l-'Arabî*, XLIV, Beyrut 1986, s. 131-146; K. Vollers, "Ezher", *JA*, IV, 433-442; J. Jomier, "al-Azhar", *EP* (İng.), I, 813-821.

SAİD ABDÜLFETTÂH ÂŞÜR

EZHER b. SA'D

(أزهر بن سعد)

Ebû Bekr Ezher b. Sa'd
es-Semmân el-Bâhilî
(ö. 203/818-19)

Hadis hâfızı.

109'da (727-28), bazı kaynaklara göre ise 111'de (729-30) doğdu. Basra civarında yaşayan Benî Bâhile kabilesinin âzâtlı kölesi idi. Babasının Sicistan'ın Ruh-hac kasabasından oluşuna bakarak onun da burada doğduğu tahmin edilebilir. Ezher Araplar'a esir düşerek Bâhile kabilesine satıldı. İlk tahsiline Basra'da başladı ve Kur'an öğrendikten sonra hadis ezberlemeye yöneldi. Devrin tanınmış âlimlerinden Süleyman b. Tarhân et-Teymî, Yûnus b. Ubeyd, Abdullah b. Avn, Kurre b. Hâlid'in derslerine devam etti. Ali b. Medîni, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Bûndâr, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî, Ahmed b. Furât gibi muhad-disler kendisinden hadis rivayet ettiler. Hadis meclislerine birlikte katıldığı ders arkadaşları meşhur Türk âlimi Abdullah b. Mübârek'in kendisinden rivayette bulunması onun hadis ilmindeki yerini göstermeye yeterlidir. Son derece güçlü bir hâfizaya sahip olan Ezher, âzâtlı bir köle olmasına rağmen hâfızası ve gayretiyle ilimde yüksek bir yere ulaştı. Yahyâ b. Maîn, İbn Avn'ın öğrencileri içinde onun kadar bilgili başka bir kişinin bulunmadığını söylerdi.

Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'la yakın arkadaş oldukları rivayet edilen Ezher halife olduktan sonra onunla fazla görüşmemiştir. Iraklı muhad-disler arasında gerçek bir otorite kabul edilmiş, Basra'daki hadis meclislerine kendisinden hadis yazmak üzere binlerce talebe gelmiştir. Ayrıca hadisleri yazılı bir kitaptan nakletmesi sebebiyle takdir edilmiş ve rivayetleri İbn Mâce dışında *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Hocası İbn Avn'ın hadislerini en iyi bilmesiyle de şöhret bulan Ezher, ömrünün sonlarına doğru yoksul düşen hocasının bütün ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Ezher b. Sa'd sika* bir râvi olup rivayet ettiği hadisler delil olmaya elverişli bulunduğu için tanınmış fıkıh âlimi Hammâd b. Zeyd öğrencilerine onun naklettiği hadisleri yazmalarını tavsiye etmiştir. Hadis münekkidi Ukaylî, Ezher'in rivayet ettiği hadislerden ikisini ele alarak onun bunlarda tedfîs yaptığını, dolayısıyla zayıf bir râvi olduğunu iddia et-

mişse de İbn Hacer bu iddianın cerh sayılamayacağını, Ezher'i zayıf râviler arasında zikretmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Nitekim Zehebî de Ukayîl'in bu kanaatini hatalı bulmuş ve Ahmed b. Hanbel'in bir başka râviyi Ezher'e tercih etmesinin onu yanılttığını belirtmiştir.

Ezher 203 (818-19) yılında Basra'da vefat etmiştir. Halife b. Hayyât bu tarihi 207 (822-23) olarak zikretmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 226; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 460-461; Ukaylî, *ed-Du'afa'*, I, 132-133; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 315; İbn Hibbân, *eş-Şikâat*, VI, 69; a.mlf., *Meşâhîr*, s. 162; Dârekutnî, *Zikru esmâ'ti't-tâbi'in*, Beyrut 1406/1985, I, 34; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 194-195; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, II, 323-325; Zehebî, *el-İber*, I, 265; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 172; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, IX, 441-442; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 202-203; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 143; Hazrecî, *Hulâsâtü Tezhib*, s. 25.

MÜCTEBA UĞUR

EZHERÎ, Hâlid b. Abdullah

(خالد بن عبدالله الأزهرى)

Ebû'l-Velîd Zeynüddîn
Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr
el-Vakkâd el-Ezherî
(ö. 905/1499)

Arap dil âlimi.

838 (1435) yılı civarında Yukarı Mısır'ın (Saîd) Cerce şehrinde doğdu. Bu sebeple Cercâvî (Cercî, Cercevi) nisbesiyle de anılır. *Tehzîbü'l-luğa* müellifi Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin (ö. 370/980) soyundan geldiği söylenmektedir (Hansârî, III, 278). Küçük yaşında ailesiyle birlikte Kahire'ye yerleşti. Otuz altı yaşına kadar ilimle meşgul olmayan, görevi Câmîu'l-Ezher'in kandlererini yakmaktan ibaret olduğu için sonraları "Vakkâd" diye anılacak olan Ezherî bir gün lamba yakarken fitilli bir talebenin kitabı üzerine düşürdü. Talebenin kendisini "cahil herif" diye azarlaması üzerine tahsile başladı. Kur'an'ı ezberleyip bazı temel eserleri okuduktan sonra Ezher'e girdi. Yaş el-Mağribî, Ali b. Abdullah es-Senhürî, Emîn el-Aksarâyî, Muhammed b. Abdülmün'im el-Cevecerî ve İbrâhim el-Aclûnî'den çeşitli ilimleri tahsil etti. Bir süre de Sehâvî'nin talebesi oldu (Sehâvî, III, 172). Öğrenimini tamamladıktan sonra ders vermeye başladı. Hayatı talebe okutmak ve eser telif etmekle geçen Ezherî'nin meşhur talebeleri ara-

sında *İrşâdü's-sârî* müellifi Kastallânî de bulunmaktadır. Ezherî 19 Muharrem 905'te (26 Ağustos 1499) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. Daha çok Arap grameri sahasında şöhret bulan Ezherî'nin eserlerinin en belirgin özelliği sade ve kolay anlaşılır bir dille yazılmış olmalarıdır. Bilinen eserleri şunlardır: 1. *el-Havâşî'l-Ezheriyye fi halli el-fâzî'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* (Kahire 1304). İbnü'l-Cezerî'nin tecvide dair risâlesi üzerine yazılan bu şerh 867'de (1462) tamamlanmıştır. 2. *Temrünü't-tullâb ilâ şinâ'ati'l-i-râb. Mu'arribü'l-Elfiyye* adıyla da tanınan ve İbn Mâlik et-Tâî'nin *el-Elfiyye*'sindeki beyitlerin irabını yaparak nâdir kelimelerini açıklayan bu şerh 886'da (1481) tamamlanmış ve birçok defa basılmıştır (Bulak 1252, 1292; Kahire 1274 [taşbaskı], 1289, 1292, 1299, 1301, 1302, 1305, 1308, 1310, 1312, 1317, 1335, 1374; Bulak 1294; İstanbul 1305). 3. *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*. İbn Âcurrûm'un *el-Âcurrûmiyye*'si üzerine kaleme alınan bu şerh 887 (1482) yılında tamamlanmıştır. Eser ilk defa Hollanda'da (nşr. Schnabel, Amsterdam 1756), daha sonra da Mısır'da (Bulak 1251, 1259, 1274, 1280, 1284, 1290; Kahire 1262, 1265, 1281, 1290) ve Fas'ta (1315) basılmıştır. Kitap üzerine Muhammed Mücâhid Ebû'n-Necâ bir hâşiyeye yazmıştır (Bulak 1284; Tunus 1290; Kahire 1305, 1306, 1319). 4. *İ-râbü'l-Âcurrûmiyye*. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Serez, nr. 2859, vr. 30^p-44^p). 5. *et-Tasrih bi-mazmûni't-Tavzih. Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavzih* adıyla da anılan eser, İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* adlı şerhine yazdığı bir

hâşiyeye olup 896 (1491) yılında tamamlanmıştır. Eser, kenarında Yâsîn el-Uleymî el-Himsî'nin açıklamalarıyla birlikte basılmıştır (Bulak 1294; Kahire 1305, 1325, 1326, 1954). 6. *Müşlü't-tullâb ilâ Kavâ'idü'l-i-râb*. İbn Hişâm en-Nahvî'nin *el-İ-râb 'an kavâ'idü'l-i-râb* adlı eseri üzerine yazdığı ve 898'de (1492) bitirdiği bu şerh İstanbul (1285) ve Kahire'de (1299, 1308) basılmış, ayrıca Abdülkerîm Mücâhid ve Sa'd Abdülhâdî Teym (Amman 1985) ve Muhammed İbrâhim Sâlim (Kahire 1989) tarafından yayımlanmıştır. Ezher şeyhi Hasan el-Attâr'in da bu esere bir hâşiyeye yazdığı bilinmektedir. 7. *el-Mukaddimetü'l-Ezheriyye fi 'ilmi'l-'Arabiyye*. Ezher'de *el-Âcurrûmiyye*'den sonra uzun süre okutulan bu kitap Ezherî'nin en mühim eseri olup kendisinin şerhiyle birlikte basılmıştır (Bulak 1252, 1287; Kahire 1307). Eser üzerinde ayrıca Zeynüddin Mansûr'un *el-'Ukûdü'l-cevheriyye fi halli el-fâzî'l-Ezheriyye* adlı bir şerhi, Hasan el-Attâr (Bulak 1270; Kahire 1275, 1281, 1284, 1297, 1299, 1301, 1304, 1307, 1317, 1345), Muhammed b. Muhammed es-Sünbâvî (Bulak 1286, 1296), Muhammed Mücâhid Ebû'n-Necâ (Kahire 1312) ve Ebû Bekir eş-Şevnânî'nin hâşiyeleri bulunmaktadır. 8. *el-Elgâzû'n-nahviyye. Elgâzû ş-şeyh Hâlid* adıyla da anılan eser basılmıştır (Kahire 1281, 1304). 9. *Şerhu'l-Kâfiye* (GAL Suppl., I, 534). Muhammed el-Fehâm, herhalde Brockelmann'ın Dımaşk Zâhiriyye Kütüphanesi'yle ilgili kısaltmasını (Dam. Z.) yanlış anladığı için bu eserin Damadzâde (Murad Molla) Kütüphanesi'nde bulunduğunu söylemiştir (MMLA, XXXII, 24). 10. *Şerhu'l-'Avâmi-lami'*e. Abdülkâhir el-Cürçânî'nin *el-*

Hâlid
b. Abdullah
el-Ezherî'nin
Şerhu'l-
Mukaddimetü'l-
Ezheriyye
adlı eserinin
ilk iki sayfasını
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 4474)

